

EMEVÎ İKTİDARININ İŞLEYİŞİNDE BİAT KAVRAMINA YÜKLENEN ANLAM VE BİATIN FONKSİYONU

Mustafa ÖZKAN *

Özet

Emevî İktidarının İşleyişinde Biat Kavramına Yüklenen Anlam ve Biatın Fonksiyonu

İslâm siyaset geleneğinde önemli bir yeri olan biat kavramı, sosyo-politik anlamda meşrû siyasal katılım neticesinde seçilene bağlı kalmaya söz vermeyi ifade eder. Bu makalede, Emevî siyasal iktidarı için biat uygulamasının gündeme geliş nedeni, anlamı, alınış şekli ve fonksiyonu üzerinde durulmaktadır. Konu bağlamında genel olarak şu tespitler yapılmaktadır: Kuruluş şekli, yapısı ve işleyişi sebebiyle eleştirilere mâruz kalan Emevî iktidarına "dinî ve siyasî meşrûiyet" kazandırmada, biat bir araç olarak görülmüştür. Söz konusu dönemde biata, "atanan halifeyi kabullenme ve ona mutlak itaat üzerine söz verme" anlamı yüklenmiştir. Biatın alınış şekli ise ona yüklenen anlam ve fonksiyonun bir uzantısı olmuştur. Buna göre, kamuoyunun hür iradesinin belirleyiciliği gibi biatın temel şartları oluşmadan alınan biat, özden uzak ve şekli birtakım resmî merasimlerle dondurulmuştur.

Anahtar kelimeler: Emevîler, biat, iktidar, din.

Abstract

Meaning Given to Obeisance and the Function of Obeisance in the Operation of Umayyad Administration

Obeisance concept which has an important place in Islamic political tradition means to promise to be loyal to the selected as a result of legal political participation in the socio-political meaning. In this article, the reason for obeisance practice to come into question, its meaning, the way it is taken and its function for Umayyad political power is examined. In this context, the following are identified: Obeisance is seen as a tool to give "religious and political legitimation" to Umayyad power that was being criticized for the way of its establishment, structure and operation. In this period, "admittance of appointed caliph and promising over absolute obedience to him" meaning is given to obeisance concept. The way obeisance is taken is an extension of the meaning and function given. According to this, an obeisance taken before all the fundamental conditions for obeisance like determinative feature of public freewill made obeisance limited to formal official ceremonies which are far away from its essence.

Key words: Umayyad, obeisance, power, religion.

Giriş

Teorik olarak, biat ile saltanat yönetim biçimine göre yapılandırılan ve işleyen Emevî iktidarı arasında bir bağlantı kurmak oldukça zordur. Zira biat, tanımı gereği idarecinin halkın bir kısmı ya da tamamı tarafından hür irade

* Dr., Din Görevlisi

ile seçilmesini ve seçilene itaati zorunlu kılar. Velihtlık sisteminde ise seçim yerine “selefin halefi ataması” prensibi esastır. Saltanat sistemi ile biat arasında bir örtüşme olmadığı halde Emevîler’de biat, mevcut siyasal iktidar için hayatî öneme sahip olarak görülmüştür. Bunun göstergesi ise iktidara atanan ya da güç kullanmak sûretiyle yönetimi ele geçiren tüm halifeler için biatın alınmasıdır.

Biat kavramıyla ilgili yapılmış iki çalışmadan bahsedilebilir: Bunlardan birincisi Cengiz Kallek’e¹, ikincisi ise Mehmet Ali Kapar’a² aittir. Kallek çalışmasında genel olarak biatın Kur’an ve Sünnete göre anlamı, çeşitleri, unsurları, hukukî boyutu ve tarihî seyri üzerinde durmaktadır. Kapar ise araştırmasında, Hz. Peygamber’den sonra Abbasi’lerin sonuna kadar iktidara gelen halifelerin seçiliş şekilleri üzerinde durmaktadır. Çok sayıda çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda genel olarak biatın Kur’an ve Sünnet’e göre anlamı, çeşitleri, unsurları, hukukî boyutu ve târihî seyri üzerinde durulmuştur. Biz ise çalışmamızda spesifik olarak Emevî iktidarı döneminde biatın anlamı ve fonksiyonu üzerinde durmak istiyoruz.

1. Biatın Anlamı ve Emevîler’e Kadar Tezâhürleri

Biat, kelime olarak karşılıklı anlaşmak ve yapılan anlaşmaya bağlı kalmak anlamlarına gelmektedir.³ Siyasî bir kavram olarak ise biat, seçilen devlet başkanına itaat etmeye söz vermektir.⁴ Buna göre sahih bir biat akdinin gerçekleşmesi için halifenin halkın tamamı ya da bir kısmı tarafından seçilmesi ve seçilene çoğunluk tarafından -İslâm hukuku çerçevesinde hareket etmesi şartıyla- itaat edilmesi gerekmektedir.

Kur’ân-ı Kerim’de biatla ilgili az sayıda âyet mevcuttur. İlgili âyetlerden biri, bi’setin 13. yılında Hz. Peygamber’le bazı Medineliler arasında yapılan

1 Bk. Cengiz Kallek, “Biat”, *DİA*, İstanbul 1992, c. VI, ss. 120-124.

2 Bk. Mehmet Ali Kapar, *İslam’ın İlk Döneminde Beyat ve Seçim Sistemi*, İstanbul 1998.

3 Ebû’l-Fazl Cemâleddin Muhammed İbn Manzûr (ö.711/1311), *Lisânu’l-Arab*, I-III, Dimaşk 1970, c. I, s. 299; Ahmet Sadık Abdurrahman, *el-Biatu fî Nizâmî’s-Siyâsi’l-İslâm*, Mısır 1988, ss. 30-31; Süleyman ed-Demîci, *İslâm’da Devlet Başkanlığı*, çev.: İbrahim Cüçük, İstanbul 1996, s. 190.

4 Abdurrahman İbn Haldûn (ö.808/1406), *Mukaddime*, I-III, çev.: Z. Kadri Ugan, İstanbul 1996-1997, c. II, s. 528; Abdülkerim el-Hatîb, *el-Hilâfetu ve’l-İmâme*, Beyrut 1975, s. 280; ed-Demîci, s. 190; Muhammed Hamidullah, *İslâm Anayasa Hukuku*, edit.: Vecdi Akyüz, İstanbul 1995, s. 170; Corci Zeydan, *İslâm Medeniyeti Târîhi*, I-IV, çev.: Z. Meğamiz, İstanbul 1972-1976, c. I, s. 165; Huriye Tevfik Mücâhit, *Fârâbî’den Abduh’a Siyasî Düşünce*, çev.: Vecdi Akyüz, İstanbul 1995, s. 61; Vecdi Akyüz, *Kur’ân’da Siyasî Kavramlar*, İstanbul 1988, 203; Cengiz Kallek, “Biat”, ss. 120-121.

Akabe Biatı'na işaret etmektedir.⁵ Diğeri ise, hicrî 6. yılda Hudeybiye Antlaşması esnasında Hz. Muhammed ile Sahâbe arasında gerçekleşen Bey'at-ı Rıdvan'dan bahsetmektedir.⁶ Ancak mevzubahis âyetlerde söz konusu olan biat, "idareciyi seçme ve ona itaat etme" şeklindeki siyasî terim anlamında kullanılmamıştır. Bahse konu olan âyetlerde geçen biat kavramları, Müslümanların "Hz. Peygamber'e ve dinî emirlere bağlı kalmaları" anlamında kullanılmıştır.

Hulefâ-i Râşidîn döneminde biat, "halîfeyi seçme ve seçilene itaat etme" anlamında siyasî bir içerik kazanmıştır. Söz konusu dönemde biata yüklenen bu anlamın pratikteki yansıması ise -seçiliş şekilleri farklı da olsa- Hz. Ebû Bekir,⁷ Hz. Ömer,⁸ Hz. Osman⁹ ve Hz. Ali'nin¹⁰ halkın biatı neticesinde halîfe olarak seçilmiş olmalarıdır. Sonuç olarak, İslâm'da önemli bir siyasal kavram olan biat, Hz. Peygamber döneminde Peygamber ve dinin temel ilkelerine 'bağlılık bildirme', Dört Halîfe döneminde ise "halîfeyi hür irade ile seçme ve seçilene belli şartlar dâhilinde itaat etmeye söz verme" bağlamında kullanılmıştır diyebiliriz.

5 Mümtehine, 60/12.

6 Fetih, 48/10.

7 Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişâm (ö.218/833), *es-Sıratu'n-Nebeviyye*, I-IV, Beyrut 1936, c. IV, s. 311; Halife b. Hayyât (ö.240/854), *Târîhu Halîfe b. Hayyât*, Riyad 1985, s. 100; Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe (ö.276/889), *Uyûnu'l-Ahbâr*, I-IV, Beyrut 1996, c. I-II, s. 625; Ya'kûbî, Ebû Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb (ö.297/897), *Târih*, I-III, Necef 1358, c. III, ss. 102-103; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr Taberî (ö.310/922), *Târîhu't-Taberî*, I-XI, Kahire 1119, c. III, s. 220 vd.; Ebû Muhammed Ahmed İbn A'sem (ö.314/926), *Fütûh*, I-VIII, Beyrut 1986, c. I-II, ss. 3-10; Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâil Eş'arî (ö.324/936), *Makâlâtu'l-İslâmiyyîn*, I-II, İstanbul 1928, c. I, s. 2; Ahmed b. Muhammed İbn Abdirabbih (ö.327/939), *el-İkdu'l-Ferîd*, I-VII, Beyrut 1965, c. IV, s. 59; Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin Mes'ûdî (ö.346/957), *Murâcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*, I-IV, Mısır 1964, c. II, s. 304; İbnü'l-Esîr, İzzuddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (ö.630/1232), *el-Kâmil fi't-Târih*, I-IX, Mısır 1348, c. II, s. 220; İmâmuddin İsmail Ebû'l-Fidâ (ö.732/1331), *el-Muhtasâr fi Ahbârî'l-Beşer*, I-II, Beyrut 1997, c. I, s. 219; İbnü'l-Verdî (ö.769/1348), *Târîhu İbnü'l-Verdî*, I-II, ts. 1285, c. I, s. 140; Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûtî (ö.911/1505), *Târîhu'l-Hulefâ*, Mısır 1952, ss. 67-71.

8 İbn Kuteybe, *el-Maarif*, Beyrut 1970, s. 78; Taberî, *Târih*, c. III, ss. 428-429; İbn A'sem, *Futuh*, c. I-II, s. 121; İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, c. IV, s. 267; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. III, s. 292; Ebû'l-Fidâ, c. I, s. 223; İbnü'l-Verdî, c. I, s. 143.

9 İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, ts. 1909, c. I-II, ss. 26-30; Ya'kûbî, c. II, ss. 139-140; Taberî, *Târih*, c. IV, ss. 238-239; İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, c. IV, ss. 273-282; Mes'ûdî, c. II, s. 340; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, c. III, s. 41; Ebû'l-Fidâ, c. I, s. 232; İbnü'l-Verdî, c. I, ss. 150-151.

10 Ya'kûbî, c. II, s. 154; Taberî, *Târih*, c. IV, s. 427; İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, c. IV, s. 310; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, c. III, s. 98; Ebû'l-Fidâ, c. I, s. 238; İbnü'l-Verdî, c. I, s. 155.

2. Emevîler Döneminde Biat

a. Emevî İktidarı İçin Biatın Önemi ve Gündeme Getirilişi

Emevîler'de biat, siyasal yapının önemli bir parçası olarak görülmüştür. Zikredilen dönemde biatın bu denli önemsenmesinde de, muhtemelen iktidarın kuruluş şekli ve sahip olduğu karakter sebebiyle yaşadığı meşrûiyet problemi etkili olmuştur. Zira Emevî iktidarı meşrû halife olarak kabul edilen Ali b. Ebî Tâlib'e başkaldırı,¹¹ yerine göre dinî değerlerin istismarı,¹² iktidar mücadelesi sürecinde gücün kullanılması¹³ ve çok sayıda insanın öldürülmesi¹⁴ sonucu kurulmuştur. Aynı şekilde Emevî iktidarının şu kesimlere rağmen kurulduğu söylenebilir: Ali b. Ebî Tâlib taraftarları,¹⁵ Hâricîler,¹⁶ İbn Ömer'in (73/692) başını çektiği tarafsızlar,¹⁷ İbn Abbâs (68/687)¹⁸ gibi meşhûr âlimler. Dolayısıyla mezkûr iktidarın teşekkül sürecindeki dönemin sosyal-siyasal yapısı dikkate alındığında, Emevîler'de topluma dayanan bir iktidar yapılanmasından bahsetmenin pek mümkün olmadığı görünmektedir. Bu durum ise iktidarın yasal olup-olmadığı tartışmalarını beraberinde getirmiştir.

İktidarın meşrûiyeti probleminin farkında olan Muâviye, öncelikle elde ettiği iktidarın meşrûiyetini sağlama gereğini duymuş ve söz konusu amaca dönük faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır.¹⁹ Zira meşrûiyet; siyasî açıdan yönetimi itaat edilebilir bulmayı,²⁰ siyasal erkin toplumdaki yerleşik teamüllere

-
- 11 Bk. İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, c. III, ss. 203-204; İbnü't-Tiktaka, Muhammed b. Ali b. Tabâtabâ (ö.709/1309), *Kitâbu'l-Fahri fî Âdâbi's-Sultâniyye ve'd-Duvelü'l-İslâmiyye*, Beyrut 1996, s. 81-82.
- 12 Bk. İbn Abdırabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, c. IV, s. 333; İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ (ö.746/1345), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, Beyrut 1978, c. VIII, s. 21.
- 13 Bk. İbn Abdırabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, c. IV, s. 82; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. VIII, s. 132.
- 14 Bk. Mes'ûdî, c. II, s. 305; İbnü'l-Verdî, c. I, ss. 158-159.
- 15 İbn A'sem, *Fütuh*, c. III-IV, s. 297; Abdülhamid Hibetullah b. Muhammed İbn Ebî'l-Hadîd (ö.655/1257), *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, I-IV, Mısır, ts., c. VI, s. 6; Ebû'l-Fidâ, c. I, s. 256; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. VIII, s. 18.
- 16 el-Hasan b. Mûsâ en-Nevbahtî (ö.300/912), *Firâku's-Şia*, Neced 1936, s. 10; Taberî, *Târih*, c. V, s. 166.
- 17 Nasr b. Müzâhim Minkârî (ö.212/827), *Vak'atu's-Siffîn*, Mısır 1962, s. 66; İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, ss. 55-56; İbn Ebî'l-Hadîd, c. I, s. 260.
- 18 Taberî, *Târih*, c. V, s. 51; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, c. III, ss. 146-151.
- 19 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 20; Şemseddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî (ö.748/1374), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XXV, Beyrut 1986, c. III, s. 131; Suyûtî, *Târih*, s. 195.
- 20 Mustafa Aydın, *Siyasetin Sosyolojisi*, İstanbul 2001, s. 115.

uygunluğunu²¹ ifade ettiği gibi, fonksiyonel olarak iktidarın etkinliğini ve sürekliliğini de²² büyük oranda etkiler.

Muâviye b. Ebî Süfyân, iktidarının kabuledilebilirliğini ya da kendi şahsına itaatin gerekliliğini “biat üzerinden” gerçekleştirmeye çalışmıştır. Buna göre o, ilk iş olarak Şamlıların biatını temin etmiştir. Akabinde de, daha önce kendileriyle mücadele ettiği siyasî muhaliflerinin biatını almıştır.²³ Muhalifelerden alınan biat ise “onların Muâviye’yi halife olarak seçtiği ve ona bağlı kalmaya söz verdiği” anlamına gelmiyordu. Söz konusu biat, yenilen ve Muâviye’ye karşı mücadele edemeyeceğini anlayan rakiplerinin Muâviye’ye “teslim oldukları” anlamını ifade ediyordu. Dolayısıyla hicrî 41 yılındaki bu şekli biat, Muâviye’ye kendisini ve iktidarını meşrû gösterme arayışında önemli bir yasal dayanak sağlamıştır.

Emevîler’de biata atfedilen önemin ikinci nedeni de iktidarın yönetim şekliyle ilgiliydi. Söz konusu iktidarın yönetim biçimi saltanattı. Saltanat ise kadîm Arap kültüründe mevcut olmadığı gibi,²⁴ Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn döneminde de uygulanmamıştı. Dolayısıyla Yezîd b. Mâviye’nin (60-64/680-684) hilâfete atanmasıyla başlatılan veliahtlık sistemi, toplumun tepkisine neden olmuştu. Zira saltanat yönetim biçiminin mevcut toplumdaki yerleşik dinî ve siyasî kültürde bir karşılığı yoktu. Bu durum ise dine aykırı bir gelişme olarak algılanmıştır. Örneğin Abdurrahman b. Ebî Bekr, saltanat yönetim biçimini Bizanslılar’a has bir idare şekli olarak değerlendirmiş ve buna şiddetle karşı çıkmıştır.²⁵ Âlimlerden Abdullah b. Ömer saltanatı Dört Halife döneminde “şûra” prensibi doğrultusunda şekillenen siyasî yapıya aykırı bulmuş ve bu yüzden idarecilerle zaman zaman karşı karşıya gelmiştir.²⁶ Hicâz’ın âlimi olarak nitelendirilen Saîd b. el-Müseyyeb (94/713) ise veliahtlık sistemini Sünnet’e aykırı bulduğu için adı geçen idare

21 Maurice Duverger, *Siyaset Sosyolojisi*, çev.: Şirin Tekeli, İstanbul, ts., s. 132.

22 Aydın, *Siyasetin Sosyolojisi*, ss. 115-116; Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, Ankara 1978, s. 62.

23 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. III, s. 21; Zehebî, *el-İlâmu bi'l-Vefayâti'l-İlâm*, Beyrut 1993, s. 34; Suyûtî, *Târih*, s. 196.

24 Bernard Lewis, *Târihte Araplar*, çev.: H. Dursun Yıldız, İstanbul 2000, s. 93; Julius Wellhausen, *Arap Devleti ve Sükûtu*, çev.: Fikret Işıltan, Ankara 1963, s. 66; W. Montgomery Watt, *Muhammed at Mecca*, Oxford 1953, s. 22; Hüseyin Atvân, *el-Firâku'l-İslâmiyye fi Bilâdi's-Şam*, Ammân 1986, s. 66; İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebî Süfyân*, Ankara 2001, s. 183.

25 Bk. İbn Abdırabbih, *el-İkdu'l-Ferid*, c. IV, s. 371; Suyûtî, *Târih*, s. 196.

26 Bk. Halife b. Hayyât, *Târih*, s. 213; İbn A'sem, *Fütuh*, c. III-IV, ss. 344-347.

şeklinin karşısında yer almış ve bu nedenle bazı fiilî cezalara mâruz kalmıştır.²⁷ Ayrıca toplumun dinî ve siyasî ileri gelenlerinin yanı sıra özellikle Irak²⁸ ve Hicâz²⁹ halkının önemli bir kısmı saltanata karşı tavır almıştır. Kısa ca, dine aykırı olduğu gerekçesiyle eleştirilmiş olan veliahtlık,³⁰ halkla dönemin idarecilerinin karşı karşıya gelmesine neden olmuştur.

Toplumun ekseriyetinin saltanata karşı duyarlılığının farkında olan Muâviye, bu problemi biat pratiğiyle aşma yoluna gitmiştir. O, ikâme etmeye çalıştığı yönetim şeklini kabul edilebilir hale getirmek için, Hulefâ-i Râşidîn dönemindeki bazı uygulamaları referans olarak göstermeye çalışmıştır. Rivâyete göre Muâviye, zorla da olsa birçok beldenin Yezîd'e olan biatını temin ettikten sonra biat etmemek için direnen Hicâzlılar'a şu konuşmayı yapmıştır: "Ey insanlar! Rasûlullah'ın sağlığında yerine kimseyi bırakmadığını biliyorum. Hz. Peygamber'den sonra Müslümanlar halife olarak Ebû Bekr'i uygun gördüler. Onların biatları Kur'ân ve Sünnet'e uygundu. Ebû Bekir vefatından sonra Ömer'i tayin etti. Şüphesiz bu da Kur'ân ve Sünnet'e aykırı değildi. Ömer ise vefatından önce yeni halifeyi seçmeleri için altı kişiyi görevlendirdi. Anlaşıyor ki Ebû Bekir ve Ömer, Rasûlullah'ın yapmadığını yaptılar. Ömer ise Ebû Bekr'in yapmadığı şeyi yapmıştır. Bütün bu farklı uygulamalar, Müslümanların maslahatları için yapılmıştır. Ben de Müslümanlar sıkıntı yaşamasin ve faydalarına olsun diye yerime halife olarak Yezîd'i bırakmayı uygun gördüm."³¹ Yine Muâviye'nin Medine valisi Mervân b. Hakem, Medine'de halkı mescide toplayıp Yezîd için biat almaya çalışmış ve almak istediği biat için de "Bu, Ebû Bekr'in sünnetidir."³² demiştir. Burada, gerek halife ve gerekse valilerinin halktan biat alma çalışmaları, yerleştirilmek istenen saltanatın "şûra" prensibine göre oluştuğu süsü ver-

27 Bk. Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd (ö.230/844), *Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-VIII, Leyden 1322, c. V, s. 93; Ebû Muhammed b. İsmâil b. İbrahim b. Muğîre el-Buhârî (ö.256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, I-VIII, İstanbul 1992, Enbiya 50; Müslîm, Ebu'l-Hüseyn el-Haccâc (ö.261/875), *Sahîh*, I-III, İstanbul 1992, İmara 15; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî (ö.275/888), *Sünen*, I-II, İstanbul 1992, Cihâd 42; İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, c. IV, s. 421.

28 İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, c. I, s. 59.

29 İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, c. IV, s. 372.

30 Halife b. Hayyât, *Târih*, ss. 214-215; İbn A'sem, *Fütuh*, c. III-IV, s. 344-347; Suyûtî, *Târih*, s. 219.

31 Taberî, *Târih*, c. V, ss. 301-305.

32 İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, c. IV, s. 371; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, c. III, s. 250; Suyûtî, *Târih*, s. 196.

me³³ ve nihâî olarak da iktidara şer'î bir nitelik kazandırma amacına dönük olmuştur. Sonuç olarak, gerek mevcut iktidarı ve gerekse saltanat yönetim şeklini meşrû gösterme amacına dönük olarak, biat kavramına önemli bir fonksiyon yüklendiğini söylemek mümkündür.

b. Halîfeler İçin Biat Alma Süreci ve Karşılaşılan Engeller

İsyan sonucu ya da zor kullanmak sûretiyle iktidara gelenler bile biat almayı ihmal etmezler.³⁴ Çünkü herhangi bir şekilde ele geçirilen iktidarın istikrarı, egemenlik altındakilerin itaat etmelerine bağlıdır.³⁵ Söz konusu edilen itaat ise Emevîler döneminde biat uygulamasıyla sağlanmaya çalışılmıştır.³⁶ Örneğin selefleri tarafından hilâfete atanan Yezîd b. Muâviye,³⁷ Velîd b. Abdülmelik (86-89/705-715)³⁸ ve Ömer b. Abülaziz'in (99-101/717-720)³⁹ yanı sıra, güç kullanarak iktidara gelen Mervân b. el-Hakem (64-65/684-685),⁴⁰ Yezîd b. Velîd (126/744)⁴¹ ve Mervân b. Muhammed (127-132/744-749)⁴² gibi halîfeler de biat almışlardır. Bu, Emevîler'de farklı şekillerde de olsa iktidara gelen tüm halîfelerin biat almak zorunda olduklarını, biatın ise yönetimin başına geçen halîfelerin iktidarlarını meşrûlaştırıcı bir işlev gördüğünü göstermektedir.

Hilâfete gelenlere biatın alınması için faaliyete geçirilen resmî görevlilerin başında valiler gelmiştir.⁴³ Valiler ise biat alma sürecinde öncelikle toplumun ileri gelen şahsiyetlerinin biatlarını almaya çalışmışlardır.⁴⁴ Başvuru-

-
- 33 Ziyâuddin Rayyıs, *İslâm'da Siyasî Düşünce Târîhi*, çev.: İbrahim Sarmış, İstanbul 1995, s. 186; Mustafa Nevin A. , *İslâm Siyasî Düşüncesinde Muhâlefet*, çev.: Vecdi Akyüz, İstanbul 1990, s. 161.
- 34 Hamidullah, *İslâm Anayasa Hukuku*, s. 170; Sulhi Dönmezer, *Sosyoloji*, İstanbul 1978, s. 363; Kapanı, s. 62; Ejder Okumuş, *Meşruiyet Ekseninde Din ve Devlet*, İstanbul 2003, s. 47.
- 35 Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, çev.: Taha Parla, İstanbul 1998, s. 135.
- 36 İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, s. 164-166; Taberî, *Târîh*, c. V, s. 302; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, c. IV, s. 102.
- 37 Taberî, *Târîh*, c. V, s. 499; İbn A'sem, *Fütuh*, c. III-IV, ss. 354-356.
- 38 Halîfe b. Hayyât, *Târîh*, s. 289; Zehebî, *Duvelul-İslâm*, I-II, Mısır 1974, c. I, ss. 60-67.
- 39 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. IX, s. 219.
- 40 İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, c. III, ss. 326-327; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. VIII, ss. 258-260.
- 41 İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, c. III, ss. 267-270; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. IX, ss. 12-16.
- 42 İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, c. IV, ss. 282-283; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. X, ss. 22-26.
- 43 İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, s. 164-166; İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, c. IV, s. 369; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, c. IV, s. 102.
- 44 Halîfe b. Hayyât, *Târîh*, ss. 214-215; Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî (ö.355/964), *el-Bed' ve'Tarih*, I-VII, Beyrut 1899, c. V, s. 7; el-Yafî', Abdullah b. Esad b. Ali b. Süleyman (ö.768/1366), *Mir'âtu'l-Cinân ve İbrâtu'l-Yekzân*, I-IV, Beyrut 1997, c. I, s. 106; İbn A'sem,

lan stratejinin nedeni de, halkın biat kararını verirken, ilgili konuda topluma sevilen şahsiyetleri örnek almasıydı.⁴⁵ Nitekim Hicâz'da dinî ve siyasî kimlikleriyle halk üzerinde büyük bir nüfûza sahip olanların Yezîd'e biatları -zorla- sağlandıktan sonra halk da biat etmiştir.⁴⁶ Hâlihazırdaki toplumunun lider konumundakilere olan bağlılık derecesini bilen idareciler, bu realiteyi hesaba katarak öncelikle toplum tarafından örnek alınanların biatlarını – zorla da olsa- alma yoluna gitmişlerdir.

Aslında dönemin yöneticileri toplumun ileri gelenlerinin niçin biat etmediklerini ve bunlardan alınan biatın sahîh olup-olmadığını biliyorlardı. Ancak problem bu değildi. Problem, biat etmeyen kişilerin biat konusundaki tercihlerinin halkı da etkileyebileceği endişesi idi. Muâviye b. Ebî Süfyan, Yezîd b. Muâviye ve Abdülmelik b. Mervân gibi bazı halîfelerin, biat etmek istemeyen dinî ve siyasî şahsiyetlerin üzerine ısrarla gitmeleri ve nihâyetinde zorla da olsa onlardan biat almaları bu bağlamda değerlendirilebilir.

Emevîler'deki biat uygulamasında halk halîfelere direkt biat etmemiştir. Halk adına bazen halkın ileri gelenleri,⁴⁷ bazen de valiler halîfeye biat etmişlerdir.⁴⁸ Bu temsili uygulamayla da şu hedef gözetilmiş olabilir: İktidara gelen halîfenin tüm halkın biatını aldığı mesajını vermek ve bu yolla, yeni yönetimi yasallaştırarak ona itaati temin etmek.

Dinî ve siyasî sebeplerden dolayı halîfelere bazen biat etmeyenler olmuştur. Biat etmek istemeyenlere karşı ise ilk etapta “olumlu yaptırım” yoluna başvurulmuştur. Buna göre biat etmemek için direnenlere karşı öncelikle sözün gücü (ilgili kişiye taltif edici sözler söyleme, onu övme, gönlünü almaya çalışma.)⁴⁹ ve maddiyat⁵⁰ kullanılmıştır. Bu bağlamda özellikle biat etmeyenlere –biat etmelerini sağlamak amacıyla- bol miktarda para verildiğini görüyoruz. Rivâyetlere göre Yezîd'e biatın temini için Medineliler'e çok

Fütuh, c. III-IV, ss. 342-343.

45 Halîfe b. Hayyât, *Târih*, ss. 214-215; Suyûtî, *Târih*, s. 197.

46 Halîfe b. Hayyât, *Târih*, ss. 214-217; Makdisî, *el-Bed'*, c. V, s. 6-7; İbn A'sem, *Fütuh*, c. III-IV, ss. 347-348.

47 İbn Abdîrabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, c. IV, s. 369; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, c. III, s. 269; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. VIII, s. 80; Hitti, P. K., *Siyasî ve Kültürel İslâm Târîhi*, çev.: Salih Tuğ, İstanbul 1989, c. I, s. 282.

48 İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, c. IV, s. 102; Muhammed Hudarî, *ed-Devletul-Emevîyye*, Beyrut 1996, s. 399; Hasan İbrahim Hasan, *Siyasî, Dinî Kültürel ve Sosyal İslâm Târîhi*, c. II, s. 133.

49 Halîfe b. Hayyât, *Târih*, s. 215; el-Makdisî, *el-Bed'*, c. V, s. 7.

50 el-Makdisî, *el-Bed'*, c. V, s. 7; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, c. III, ss. 249-250.

miktarda para dağıtılmıştır.⁵¹ Aynı şekilde biat etmek istemeyen bazı nüfûz sahibi kişilere⁵² ve halk adına halifeye biat etmeleri için seçilen ya da görevlendirilen temsilcilere para verilmiştir.⁵³

Biat etmeyenlere karşı uygulanan diğer bir yöntem de “olumsuz yaptırım” diyebileceğimiz baskı ve cezalandırma yöntemi olmuştur. Zira halîfeye biat etmemek, iktidara muhalif bir tavır olarak algılanmıştır. Biattan kaçınmak, her türlü baskı ve şiddete mâruz kalmanın gerekçesi olarak görülmüştür.⁵⁴ Yezîd’e biat etmeyen İbn Abbâs, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr ve Abdurrahman b. Ebî Bekr gibi şahsiyetlerin Muâviye tarafından sürekli baskı altında tutulmaları hatta ölümle tehdit edilmeleri bunu göstermektedir.⁵⁵ Hicrî 60 yılında iktidara gelen Yezîd b. Muâviye de kendisine biat etmeyen İbn Zübeyr ve Hüseyin b. Ali gibi kişilerin biatını almak için yoğun baskı uygulamıştır. Hatta Yezîd, kendisine biat etmeyenlere karşı uygulanacak politikaya ilişkin Medine valisi Velîd b. Utbe’ye gönderdiği mektupta, biat etmek istemeyenlere iki seçenek sunulmasını emretmiştir: “Ya biat edecekler ya da öldürülecekler”.⁵⁶ Aynı şekilde Abdülmelik b. Mervân (65-86/685-705), “İki halîfeye birden biat etmek, Hz. Peygamber’in sünnetine aykırıdır.” gerekçesiyle halîfe adaylarından Velîd b. Abdülmelik ile Süleyman b. Abdülmelik’e (96-99/715-717) biat etmeyen Saîd b. el-Müseyyeb ismindeki âlime uzun süre işkence yaptırmıştır.⁵⁷ Aynı âlim daha önce “Ben, ancak Ebû Bekir ve Ömer’in yolunda gidene biat ederim.”⁵⁸ dediği için son anda öldürülmekten kurtulmuştur. Kısacası Emevîler’de iktidara gelen halîfeye biat etmeyenlere bazen eman verilmemiş,⁵⁹ bunlar bazen ölümle tehdit edilmiş,⁶⁰ bazen de fizikî cezalara mâruz kalmışlardır.⁶¹

51 İbn A’sem, *Fütuh*, c. I-II, s. 335; el-Makdisî, *el-Bed’*, c. V, s. 7.

52 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. VIII, s. 89.

53 İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, c. III, ss. 249-250.

54 İbn A’sem, *Fütuh*, c. III-IV, ss. 343-344.

55 Halîfe b. Hayyât, *Târih*, ss. 214-215; İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, c. IV, s. 372; Zehebî, *Nübelâ*, c. III, s. 292; Ebû'l-Fidâ, c. I, s. 261.

56 Dineverî, Ebû Hanîfe (ö.282/895) *Ahbâru't-Tivâl*, Beyrut ts., ss. 210-211; Ya'kûbî, c. II, s. 215; Taberî, *Târih*, c. V, s. 338-340; İbn A’sem, *Fütuh*, c. V-VI, s. 9; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, c. III, ss. 263-264.

57 İbn Sa’d, c. V, s. 93; Halîfe b. Hayyât, *Târih*, s. 296; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, c. IV, s. 102.

58 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. VIII, s. 221.

59 İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, ss. 166-167.

60 Halîfe b. Hayyât, *Târih*, ss. 213-215; İbn A’sem, *Fütuh*, c. V-VI, s. 9; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, c. III, ss. 251-252; Suyûtî, *Târih*, s. 227.

61 İbn Sa’d, c. V, s. 93; Halîfe b. Hayyât, *Târih*, ss. 296-297; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, c. IV, s. 102; İbn

Emevîler’de iktidara gelen her halîfeye muhakkak biat alınmıştır. Alınan biatın usûlüne uygun alınıp alınmadığına ya da biatın sağlıklı bir şekilde gerçekleşip gerçekleşmediğine ise bakılmamıştır. Bir anlamda “biatın alınış” tarzına değil de “biatın alınmasına” önem verilmiştir.⁶² Zorla alınan bir biatın sahîh olamayacağını belirten İbn Abbâs, İbn Ömer, Saîd b. el-Müseyyeb gibi âlimler; Abdurrahman b. Ebî Bekr, Abdullah b. Zübeyr gibi siyâsî şahsiyetler ve bazı halk temsilcilerinin uyarıları dikkate bile alınmamış ve biat etmek istemeyenlerin biatları zorla alınmıştır.⁶³ Örnek teşkil etmesi açısından Muâviye b. Ebî Süfyân ile el-Ahnef b. Kays arasında geçtiği rivâyet edilen şu diyalog kayda değer niteliktedir: Kûfe valisi Muğîre b. Şu’be, Yezîd’e biat etmek istemeyen Kûfeliler adına biat vermeleri için on kişilik bir temsilciler heyetini Şam’a göndermiştir. Muâviye gelen heyetin içinde bulunan el-Ahnef b. Kays’ın hiç konuşmadığını farkedince ona “Sen neden konuşmuyorsun?” demiştir. el-Ahnef, “Yezîd’e biat konusunda doğruyu söylersek senden, yalan söylersek Allah’tan korkuyoruz. Ey Mü’minlerin Emiri! Yezîd’i bizden daha iyi tanırsın; onun açığını-gizlisini, gece ve gündüzünü de bilirsin. Gerçekten Yezîd halife olacak özellikte ise bizimle istişare yapmana gerek yoktur. Ancak o, gerekli şartları taşıyorsa ahirete gitmene az bir zamanın kaldığı bir dönemde dünyayı ona teslim etme. Fakat biz her halükârda “İşittik ve itaat ettik” deriz.”⁶⁴ Süleyman b. Yesâr ve Urve b. Zübeyr gibi âlimlerin yanı sıra, bazı bölgelerin de biatları zorla alınmıştır.⁶⁵ Kısacası Muâviye b. Ebî Süfyân,⁶⁶ Yezîd b. Muâviye⁶⁷ ve Velîd b. Abdülmelik’in⁶⁸ iktidara gelişlerinde olduğu gibi, Emevîler’de biat genelde baskı ve tehditle alınmıştır. Bu da Emevîler’deki biat uygulamasının gerçek anlam ve fonksiyonundan uzaklaştırıldığı anlamına gelmektedir.

Kesîr, *el-Bidâye*, c. IX, s. 60.

62 İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, c. IV, s. 370.

63 Halife b. Hayyât, *Târih*, ss. 213-215; el-Makdisî, *el-Bed'*, c. V, s. 7; Zehebî, *Târihul İslâm ve'l-Vefayâti'l-Meşâhiri ve'l-İ'lâm*, I-XXII, Beyrut 1998, c. III, s. 152; Âkil, Nebi, *Târihu Hilâfeti Benî Ümeyye*, Dımaşk 1975, ss. 94-95.

64 İbn Abdirabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, c. IV, s. 369.

65 Ebû Nuaym, *Hilye*, c. III, ss. 171-172; Atvân, *el-Emeviyyüne ve'l-Hilâfe*, Ammân 1986, s. 52.

66 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. VIII, s. 21; Zehebî, *İ'lâm*, s. 34; Suyûtî, *Târih*, s. 196.

67 Halife b. Hayyât, *Târih*, ss. 214-217; İbn A'sem, *Fütuh*, c. III-IV, s. 347-348; el-Makdisî, *el-Bed'*, c. V, ss. 6-7.

68 Ebû Nuaym, *Hilye*, c. II, ss. 171-172.

c. Biat Merasimleri ve İçeriği

Siyasî târihte, iktidara sahip olmak kadar iktidara sahip olma biçimi de önemsenmiştir. İktidara “gelme şeklinin” önemsenmesi ise, meşrûiyet kavramıyla ilgilidir. Çünkü meşrûiyet ilkesinin, bir şekilde elde edilen iktidara dinî ya da siyasî anlamda nihâî bir geçerlilik kazandırma ve yöneticileri itaat edilebilir kılma gibi bir fonksiyonu vardır. Örneğin krallıklardaki “taç giydirme merasimi”, papalıkta “takdis ayini” ve demokratik toplumlardaki “seçim (referandum)” gibi uygulamalar, sahip olunan iktidar için birer meşrûlaştırma aracı olarak görülmüştür.⁶⁹ Emevîler’de ise iktidara gelen/getirilen halîfeler, camide icra ettikleri ve dinî bir karakter kazandırmaya çalıştıkları biat merasimleriyle iktidarlarına meşrûiyet kazandırmaya çalışmışlardır. Emevîler’deki bu siyasî teamüle göre halîfe olarak atananlar, seleflerinin vefatlarının hemen akabinde⁷⁰ halkı merkez camiinde toplamış ve biat merasimleri düzenlemişlerdir.⁷¹

Aslında camilerde biat merasimi düzenlemek Dört Halîfe dönemine ait bir uygulamaydı. Ancak aynı uygulamanın Emevîler döneminde de büyük bir titizlikle sürdürüldüğünü görüyoruz. Biat pratiğinin şekli olarak Emevîler’de de devam ettirilmesinde şu siyasî hedef gözetilmiş olabilir: Hulefâ-i Râşidîn dönemindeki uygulamayı sürdürmek sûretiyle, Emevî iktidarını Dört Halîfe döneminin bir uzantısı gibi göstermek ve böylece siyasal otoriteye yönelik muhalefetin önüne geçmek.

Emevîler’de yapılan biat merasimlerine katılımın yüksek olmasına önem verilmiştir.⁷² Katılımın yoğun olmasına önem atfedilmesinin de muhtemelen iki önemli nedeni vardı: Birincisi, yeni halifenin iktidarının “şûra” ilkesine göre oluştuğu süsü vermek. İkincisi ise, söz konusu biatla yasallaştırılmaya çalışılan yeni yönetime itaatın zorunluluğunu hatırlatarak, işleyen veliahtlık sistemine ilişkin eleştirilerin önüne geçmekti.

Biat merasiminde, halîfe olarak atanan kişinin minberde bir konuşma yapması, siyasî bir gelenektir.⁷³ Halîfeler konuşmalarında genel olarak birlik-

69 Aydın, *Siyasetin Sosyolojisi*, ss. 115-116.

70 Taberî, *Târih*, c. VI, s. 423; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, c. IV, s. 138; Ebûl-Fidâ, c. I, s. 270.

71 Taberî, *Târih*, c. VI, s. 423; İbn A'sem, *Fütuh*, c. V-VI, s. 8; el-Makdisî, *el-Bed'*, c. V, s. 8; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, c. IV, ss. 104-105.

72 Hudaří, *Târihu'l-Umumi'l-İslâmiyye ve'd-Devleti'l-Emeviyye*, I-II, Mısır 1969, c. II, s. 211.

73 Ya'kûbî, c. III, s. 28; Taberî, *Târih*, c. VI, s. 423; İbn A'sem, *Fütuh*, c. III-IV, s. 352; Mes'ûdî, c. III, s. 184; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, c. IV, ss. 269-270.

beraberliğin önemi-gerekliliği, itaatin lüzûmu⁷⁴ ve izleyecekleri politikaların temel ilkelerine vurgu yaparlardı⁷⁵. Konuşmanın akabinde, Emevî ailesi ileri gelenleri, komutan, vali ve halkın temsilcileri halîfeye biat ederlerdi.⁷⁶ Biat edenler biat esnasında “İşittik ve itaat ettik. Allah’ın kitabı ve Rasûlullah’ın Sünneti ile amel ettik.”⁷⁷ şeklindeki ifadeyi kullanırlardı.

Emevîler’de biat törenlerinin camilerde yapılması, halîfelerin minberde dinî içerikli konuşmalar yapmaları ve Kur’ân-Sünnet üzerine biat almaları, kanaatimizce yapılan biata şer’î bir nitelik kazandırma amacına yönelikti. Peter’in belirttiği⁷⁸ ve târihin birçok döneminde yapıldığı gibi, Emevî idarecileri de -biat törenleriyle- siyasal olanı dinle ilişkilendirerek, mevcut siyasal yapıya ontolojik bir nitelik kazandırmaya ve bu yolla iktidarı yasallaştırmaya çalışmışlardır.

Yapılan biat merasimleriyle yeni bir halîfe seçilmemiştir. Aksine, halîfe olarak atanan kişiye “bağlılık” bildirilmiştir. Bu çerçevede icra edilen biat merasimlerini, atanan halîfeyi “kabullenme” ve ona “kayıtsız şartsız itaat etmeye söz verme” şeklinde okumak mümkündür. Dolayısıyla Emevîler’de içi boşaltılmış ve şekli bir biat anlayışının hâkim olduğu söylenebilir.

d. Biatın Bağlayıcılığı

Temel şartlarına uygun olarak yapılan bir biata sadık kalmak bir zorunluluktur.⁷⁹ İslâm hukuku açısından ilgili zorunluluğun temel sınırı ise, biat edilen kişinin İslâm’a uygun hareket edip-etmediğidir. Halîfelere yapılan biata bağlı kalma anlamında, biatın doğurduğu itaat sınırının önemi Hulefâ-i Râşidîn döneminde de bilinmiş olacak ki Ebû Bekir,⁸⁰ Ömer,⁸¹ Osman⁸² ve Ali⁸³ biat aldıktan hemen sonra kendilerine hangi durumlarda itaatin zorunlu olduğunu belirtme gereğini duymuşlardır. İsimleri zikredilen halîfeler,

74 Ya’kûbî, c. III, s. 28; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. IX, s. 70.

75 İbnü’l-Esîr, *Kâmil*, c. IV, s. 269-270; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. IX, s. 70.

76 Taberî, *Târih*, c. VI, s. 423; İbnü’l-Esîr, *Kâmil*, c. IV, ss. 104-105.

77 Ahmed b. Yahyâ b. Câbir Belâzurî (ö.279/892), *Ensâbu’l-Eşrâf*, I-VIII, Beyrut 1996, c. V, ss. 346-348; İbn A’sem, *Fütuh*, c. V-VI, s. 8; Hudaî, *ed-Devletü’l-Emevîyye*, s. 399.

78 Peter L. Burger, *Dinin Sosyolojik Gerçekliği*, çev.: Ali Coşkun, İstanbul 1993, s. 66-67.

79 Fetih, 48/10.

80 İbn Hişâm, c. IV, s. 311; İbn Kuteybe, *Uyûnu’l-Ahbâr*, c. I-II, s. 625-626; Taberî, *Târih*, c. III, ss. 223-224; İbn Abdirabbih, *el-İkdu’l-Ferîd*, c. IV, s. 59; İbnü’l-Esîr, *Kâmil*, c. II, ss. 224-225.

81 Ebûl-Fidâ, c. I, s. 223; İbnü’l-Verdî, c. I, s. 144.

82 Ya’kûbî, c. II, s. 139-140; Taberî, *Târih*, c. IV, ss. 238-239.

83 İbnü’l-Esîr, *Kâmil*, c. III, s. 99-100.

kendilerine itaatın gerekliliğinin sınırını, “Kur’ân ve Sünnet’e uygun hareket etme” şartına bağlamışlardır.

Emevîler’de ise biatın bağlayıcılığı “her halükârda halîfeye mutlak itaati” içermiştir. Biat esnasında herhangi bir şarta bağlanmayan “İşittik ve itaat ettik” ifadesi de herhalde bu gerçeğe işaret etmektedir. Dolayısıyla Emevîler’de biat etmiş bir kimse, “halîfeyi hiçbir şekilde eleştirmeme, ona yaptığı biatı kesinlikle bozmama, isyan etmeme ya da isyancılara destek vermeme” üzerine yemin etmiş oluyordu.⁸⁴ Söz konusu yemine muhalif davranmak ise cezalandırılma nedeni olarak görülmüştür.⁸⁵ Örneğin Kerbelâ hadisesinden önce Kûfe valisi Nu’mân b. Beşîr, Hüseyin b. Ali’ye destek vermeleri muhtemel olan halkı mescide toplamış ve “Sizler içinizi dışınıza vurup, verdiğiniz biatı bozarsanız, imanınıza muhalefet etmiş olursunuz. Bu durumda da kılıcım elimde olduğu müddetçe size vurmaya devam edeceğim.”⁸⁶ diyerek, biatın bağlayıcılığını imanî bir mesele olarak görmüş, aynı zamanda yapılan biata aykırı davranmanın cezalandırılma nedeni olduğuna ve böylece biatın bağlayıcılığı işlevine dikkat çekmeye çalışmıştır. Aynı şekilde Irak valisi Haccâc b. Yûsuf, biat bozmanın öldürülme sebebi olduğunu belirtmiş, halîfeye biatlarını bozanları küfre girmekle suçlamıştır.⁸⁷ İlgili örneklerde görülüyor ki, Emevîlerde biatın birinci ve en önemli fonksiyonu, iktidarı yasallaştırmaktı. İkincisi ise söz konusu yasallık referans alınarak iktidar karşıtı eylemleri ya da biatı bozanları en ağır şekilde cezalandırmaya meşrûiyet sağlamak ve böylece yapılan biata “bağlayıcı” bir nitelik kazandırmaktı.

Emevîler’de biat bozmanın birçok nedeninden bahsedilebilir. Bunların başında da özel olarak bazı halîfelerin yaşantıları, genelde ise iktidarın muhtelif icraatları gelmiştir. Örneğin Hicâzlular, âhlâkını ve yaşantısını İslâm’a aykırı buldukları Yezîd’e olan biatlarını bozmuşlardı.⁸⁸ Benzer bir şekilde Iraklılar, siyasî ve iktisadî politikalarından hoşlanmadıkları Abdülmelik b.

84 Belâzurî, *Ensâb*, c. V, ss. 346-348; İbn A’sem, *Fütuh*, c. VII-VIII, s. 104; Zehebî, *Nübelâ*, c. IV, s. 338.

85 İbn Sa’d, c. VI, s. 185; el-Makdisî, *el-Bed’*, c. V, s. 39; Ahmed b. Abdullah Ebû Nuaym el-İsbahânî (ö.430/1038), *Hilyetu’l-Eoliyâ ve Tabakâtu’l-Esfiyâ*, Mısır 1932, c. IV, s. 290; Zehebî, *Nübelâ*, c. IV, s. 338.

86 İbnü’l-Esîr, *Kâmil*, c. III, s. 267.

87 Belâzurî, *Ensâb*, c. VII, s. 368; İbnü’l-Esîr, *Kâmil*, c. IV, s. 86.

88 Halife b. Hayyât, *Târih*, s. 236-237; Belâzurî, *Ensâb*, c. V, ss. 337-338; Taberî, *Târih*, c. V, s. 480; İbn Abdîrabbih, *el-İkdu’l-Ferîd*, c. IV, s. 388; İbn A’sem, *Fütuh*, c. V-VI, s. 11; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. VIII, s. 221.

Mervân'a olan biatlarını bozarak iktidarı ele geçirmeye çalışan Abdurrahman b. el-Eş'as'a biat etmişlerdir.⁸⁹

İktidarın bağlayıcılığı bulunan biatı bozanlara karşı politikası ise oldukça sert olmuştur. Halîfeye olan biatlarını bozan Medinelilerin üzerine hicrî 63 yılında ordunun gönderilmesi, çıkan çatışmada birçok Medinelinin öldürülmesi⁹⁰ ve şehrin 3 gün 3 gece yağmalanması,⁹¹ iktidarın ilgili konudaki temel politikasının bir yansıması olarak yorumlanabilir. Yine hicrî 81-83 yılları arasında Abdülmelik b. Mervân'a olan biatını bozan ve iktidar karşıtı isyancılarla hareket eden Iraklılardan çok sayıda insanın siyasal otorite tarafından öldürülmesini,⁹² iktidarın söz konusu siyaseti bağlamında değerlendirmek mümkündür.

Emevîler'de biatın bağlayıcılığı çerçevesinde diğer bir uygulama da, biatlarını bozanlardan yeniden biat alınmasıydı. Örneğin Harre Savaşı'ndan sonra Medineliler'den,⁹³ Abdullah b. Zübeyr'in öldürülmesinden sonra Mekkeliler'den⁹⁴ ve İbnü'l-Eş'as isyanından sonra ise isyan eden Kûfelilerden⁹⁵ biat alınmıştır. Tekrar biat etmek isteyenler için de öldürülme cezası öngörülmüştür.⁹⁶

Sonuç

Emevîler'de biatın gündeme gelmesi ve siyasal yaşamın önemli bir parçası haline getirilmesinin iki önemli nedeninden bahsedilebilir: Birincisi, kuruluş şekline bağlı olarak "dinî-siyasî meşrûiyet" yaşayan siyasal yapıyı meşruiyet kazandırmak. İkincisi ise, tepkilere rağmen ikame edilen veliahtlık sistemini yasallaştırıp bu sistemin "şûra" ya göre işlediği süsü vermektir. İktidarın kuruluş tarzı, yapısı ve işleyişini meşrû göstermek için de biata, "meşrûiyet

89 Belâzurî, *Ensâb*, c. VII, s. 364; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, c. IV, s. 130.

90 İbn Sa'd, c. VI, s. 185; Belâzurî, *Ensâb*, c. VII, s. 364; İbn A'sem, *Fütuh*, c. VII-VIII, s. 104; el-Makdisî, *el-Bed'*, c. V, s. 39; Ebû Nuaym, *Hilye*, c. IV, s. 290; Ebu'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr İbn Hallikân (ö.681/1282), *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâi Ebnâi'z-Zemân*, I-VIII, Beyrut 1997, c. II, s. 373; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, c. III, s. 86.

91 İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, s. 201-202; Belâzurî, *Ensâb*, c. V, s. 346-348; Ya'kûbî, c. II, s. 223; İbn A'sem, *Fütuh*, c. V-VI, s. 180-182.

92 Halîfe b. Hayyât, *Târih*, s. 282; Taberî, *Târih*, c. VI, s. 488-490.

93 Halîfe b. Hayyât, *Târih*, ss. 237-238; Ya'kûbî, c. II, s. 223; İbn Abdірabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, c. IV, s. 389; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, c. III, s. 314.

94 Muhammed b. Halef b. Hayyân el-Vekî (ö.306/918), *Ahbâru'l-Kudât*, I-III, Beyrut ts. , c. I, s. 124; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, c. IV, s. 130.

95 Belâzurî, *Ensâb*, c. V, ss. 346-348; Zehebî, *Nübelâ*, c. IV, s. 338.

96 Taberî, *Târih*, c. V, s. 488; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. VIII, s. 221.

kazandırıcı dinî-siyasî bir araç" fonksiyonu yüklenmiştir

Biatın gerçek anlamı halkın tamamı ya da bir kısmının hür iradeleriyle halifeyi seçme ve belli şartlar dâhilinde ona itaat etmeye söz vermesidir. Nitekim Hulefâ-i Râşidîn döneminde biatın anlamı ve uygulanması bu bağlamda olmuştur. Emevîler'de ise biat kavramına "atanan halifeyi kabullenme ve ona mutlak bağlılık bildirme" anlamı yüklenmiştir. Biat uygulamalarının pratikteki yansımaları ise biata yüklenen bu anlamın bir uzantısı olmuştur. Buna göre Emevîler döneminde biat, gerçek anlam ve fonksiyonundan farklı olarak resmî merasimlerle sınırlandırılmıştır.

Aslında biat, saltanat yönetim şekline ait siyasî bir kavram değildir. Buna rağmen Emevîler döneminde biat, siyasal iktidarın önemli bir parçası olarak görülmüştür. Söz konusu durum ise; dinî-siyasî anlamda meşrûiyet problemini yaşayan kurumların, mevcut durumlarını meşrûlaştırmak için bazen dinî olanı istismar yoluna gidebilecekleri şeklinde değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Abdülkerim el-Hatîb, *el-Hilâfe ve'l-İmâme*, Beyrut 1975.
- Ahmet Sadık Abdurrahman, *el-Biatu fi'n-Nizâmi's-Siyâsi'l-İslâm*, Mısır 1988.
- Akyüz, Vecdi, *Kur'an'da Siyasî Kavramlar*, İstanbul 1998.
- Âkil, Nebi, *Târîhu Hilâfeti Benî Umeyye*, Dimaşk 1975.
- Atvân, Hüseyin, *el-Emevîyyüne ve'l-Hilâfe*, Ammân 1986, *el-Firâku'l-İslâmiyye fi Bilâdi's-Şam*, Ammân 1986.
- Aycan, İrfan, *Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebî Süfyân*, Ankara 2001.
- Aydın, Mustafa, *Siyasetin Sosyolojisi*, İstanbul 2002.
- el-Belâzurî, Ahmet b. Yahya b. Câbir (ö. 279/892), *Ensâbu'l-Eşrâf*, I-XIII, Beyrut 1996.
- Buhârî, Ebû Muhammed b. İsmâil b. İbrahim b. Muğîre (ö. 256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, I-VIII, İstanbul 1992.
- ed-Demîci, Süleyman, *İslâm'da Devlet Başkanlığı*, çev.: İbrahim Cücük, İstanbul 1996.
- ed-Dineverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvud (ö. 282/895), *Kitâbu'l-Ahbâr*, I-IV, Beyrut 1996.
- Dönmezer, Sulhi, *Sosyoloji*, İstanbul 1978.
- Duverger, Maurice, *Siyaset Sosyolojisi*, çev.: Şirin Tekeli, İstanbul ts.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'âs (ö. 275/888), *Sünen*, I-V, İstanbul 1992.
- Ebû'l-Fidâ, İmâmuddin İsmâil (ö. 732/1331), *el-Muhtasâr fi Ahbârî'l-Beşer*, I-II, Beyrut 1997.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-İsbahânî (ö. 430/1038), *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, I-X, Mısır 1932.
- el-Eş'arî, Ebû'l-Hasan Ali b. İsmail (ö. 324/936), *Makâlâtu'l-İslâmiyyîn*, I-II, İstanbul 1928.
- Hudârî, Muhammed, *Târîhu'l-Ummi'l-İslâmiyye ed-Devletu'l-Emevîyye*, I-II, Mısır 1969.
- Halîfe b. Hayyât (ö. 240/854), *Târîhu Halîfe b. Hayyât*, Riyad 1985.
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm Anayasa Hukuku*, edit.: Vecdi Akyüz, İstanbul 1995.
- Hasan, İbrahim Hasan, *Siyasî, Dinî, Kültürel-Sosyal İslâm Târîhi*, I-V, çev.: Sadreddin Gümüş - İsmail Yiğit, İstanbul 1985.
- Hitti, Philip K., *Siyasî ve Kültürel İslâm Târîhi*, çev.: Salih Tuğ, I-II, İstanbul 1989.
- İbn Abdîrabbih, Ahmed b. Muhammed (ö. 327/939), *el-İkdu'l-Ferîd*, I-VII, Beyrut 1965.
- İbn A'sem, Ebû Muhammed Ahmed (ö. 314/926), *el-Fütüh*, I-VIII, Beyrut 1986.

- İbn Ebî'l-Hadîd, Abdulhamid Hibetullah b. Muhammed (ö. 655/1257), *Şerhu Nehu'l- Belâğa*, I-IV, Mısır ts.
- İbn Haldûn, Abdurrahman (ö. 808/1406), *Mukaddime*, I-III, çev.: Zakir Kadiri Ugan, İstanbul 1996-1997.
- İbn Hallikân, Şemsuddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr (ö. 681/1282), *Vefayâtü'l-A'yân ve Enbâ-i Ebnâi'z-Zemân*, tahk.: İhsan Abbas, I-VIII, Beyrut 1977.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik (ö. 218/833), *es-Sîretu'n- Nebeviyye*, I-IV, Beyrut 1936.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ (ö. 746/1345), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, Beyrut 1978.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslîm (ö. 276/889), *el- İmâme ve's-Siyâse*, I-II, yy. 1909.
- , *el-Meârif*, II. Baskı, Beyrut 1970.
- , *Uyûnu'l-Ahbâr*, I-IV, Beyrut 1996.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî (ö. 275/888), *Sünen*, I-II, İstanbul 1992.
- İbn Manzûr, Ebû'l- Fazl Cemâlettin Muhammed, *Lisânu'l-Arab*, I-III, Dımaşk 1970.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed (ö. 230/844), *Tabakâtü'l- Kübrâ*, I-VIII, Leyden 1322.
- İbnu'l-Verdî, *Târîhu İbnu'l-Verdî*, (ö. 769/1348), I-II, yy. 1285.
- İbnu't-Tiktaka, Muhammed b. Ali b. Tabâtabâ (ö. 709/1309), *Kitâbu'l-Fahrî fi'l-Âdâbi's-Sultâniyye ve'd-Duvelu'l-İslâmiyye*, Beyrut 1996.
- İbnü'l-Esir, İzzuddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed (ö. 630/1232), *el-Kâmil fi't-Târih*, I-IX, Mısır 1348.
- Kallek, Cengiz, "Biat", *DİA*, İstanbul 1998.
- Kapar, Mehmet Ali, *İslâm'ın İlk Dönemlerinde Bey'at ve Seçim Sistemi*, İstanbul 1998.
- Kapani, Münci, *Politika Bilimine Giriş*, Ankara 1978.
- Lewis, Bernard, *Târihte Araçlar*, çev.: H. Dursun Yıldız, İstanbul 2000.
- Mes'ûdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin (ö. 346/957), *Murûcu'z-Zehab ve Meâdinu'l-Cevher*, I-IV, Mısır 1964.
- el-Makdisî, Mutahhar b. Tâhir (ö. 355/964), *el-Bed' ve't-Târih*, I-VII, Beyrut 1899.
- el-Minkârî, Nasr b. Müzâhim (ö. 212/ 827), *Vak'atu Sıffîn*, tahk. : Abdüsselam Harun, Mısır 1962.
- Mücâhid, Huriye Tevfik, *Fârâbi'den Abduh'a Siyasî Düşünce*, çev.: Vecdi Akyüz, İstanbul 1995.
- Müslîm, Ebû'l-Hüseyin el-Haccâc (ö. 261/875), *Sahîh*, I-III, İstanbul 1992.
- en-Nevbahî, el-Hasen b. Mûsâ (ö. 300/912), *Firâku's-Sia*, Necef 1936.
- Nevin, A. Mustafa, *İslâm Siyasî Düşüncesinde Muhalefet*, çev.: Vecdi Akyüz, İstanbul 1990.
- Okumuş, Ejder, *Meşrûiyet Ekseninde Din ve Devlet*, İstanbul 2003.
- Peter L. Burger, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, çev.: Ali Coşkun, İstanbul 1993.
- Rayyıs, Ziyâuddin, *İslâm'da Siyasî Düşünce Târîhi*, çev.: İbrahim Sarımsı, İstanbul 1995.
- Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr (ö. 911/1505), *Târîhu'l-Hulefâ*, Mısır 1952.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/922), *Târîhu't-Taberî*, I-XI, Kahire 1119.
- el-Vekî, Muhammed b. Halef b. Hayyân (ö. 306/918), *Ahbârü'l-Kudât*, I-III, Beyrut ts.
- Watt, W. Montgomery, *Muhammed at Mecca*, Oxford 1953.
- Weber, Max, *Sosyoloji Notları*, çev.: Taha Parla, İstanbul 1998.
- Wellhausen, Julius, *Arap Devleti ve Sükûtu*, çev.: Fikret İşıltan, Ankara 1963.
- el- Yafî', Ebû Muhammed Abdullah b. Esad b. Ali b. Süleyman (ö. 768/1366), *Mir'âtu'l-Cinân ve İbratu'l-Yekzân*, I-IV, Beyrut 1997.
- Ya'kûbî, Ca'fer b. Vehb (ö. 297/897), *Târih*, I-III, Necef 1358.
- Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1374), *Duvelu'l-İslâm*, I-II, Mısır 1974.
- , *Târîhu'l-İslâm ve Vefayâti'l-Meşâhiri ve'l- İ'lâm*, I-XXII, Beyrut 1998.
- , *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XXV, Beyrut 1986.
- , *el-İ'lâmu bi'l-Vefayâti'l-İ'lâm*, Beyrut 1993.
- Zeydan, Corci, *İslâm Medeniyeti Târîhi*, I-IV, çev.: Zeki Meğamiz, İstanbul 1972-1976.